

Adam Sadowski, Mirosława Kozłowska-Burdziak

Uniwersytet w Białymstoku

PRZETWÓRSTWO ZIOŁ I MOŻLIWOŚCI JEGO ZWIĘKSZENIA W WOJEWÓDZTWIE PODLASKIM¹

*HERBS PROCESSING IN THE PODLASKIE REGION AND THE POSSIBILITY
FOR IT INCREASING*

Słowa kluczowe: produkcja ziół, województwo podlaskie

Key words: herbs processing, podlaskie province

Abstrakt. Zioła są traktowane jako rośliny o wysokich wartościach leczniczych i odżywczych, a ich popularność w ostatnich latach systematycznie rośnie. Celem podjętych badań była identyfikacja potencjału produkcyjnego tych roślin w województwie podlaskim po stronie przetwórców i ocena możliwości jego zwiększenia. W Polsce uprawa ziół (według danych GUS za 2011 r.) obejmuje powierzchnię około 14 tys. ha, co stanowi zaledwie 0,14% ogólnej powierzchni zasiewów. W województwie podlaskim, pomimo wysokich walorów naturalnych i relatywnie dużych nadwyżek siły roboczej na wsi, uprawa ziół cieszy się jeszcze małym zainteresowaniem. Nieliczni podlascy przetwórcy ziół są jednak znani zarówno w kraju, jak też na świecie. Zasadniczą barierą ich rozwoju jest słabnący potencjał zbieractwa ze stanów naturalnych i słaba baza surowcowa ziół z upraw polowych.

Wstęp

Zioła od dawna znajdują różnorodne zastosowanie w wielu dziedzinach naszego życia, a ich wartości aromatyczne, smakowe i lecznicze doceniane są na całym świecie. O znaczeniu ziół w gospodarce świadczy to, iż światowa produkcja roślin zielarskich wyłącznie dla celów farmaceutycznych liczona w suchej masie, szacowana jest obecnie na poziomie około 0,5 mln t rocznie [Stan i perspektywy... 2012]. Światowa produkcja ziół obejmuje około 2 tys. gatunków roślin aromatycznych i leczniczych, a w samej tylko Europie uprawia się około 130 gatunków roślin zielarskich, szczególnie w krajach śródziemnomorskich, ale także w środkowej i wschodniej Europie. Powierzchnia uprawy ziół w Unii Europejskiej (UE) wynosi ok. 70 tys. ha, a do głównych producentów należą Francja, Hiszpania, Niemcy i Austria. W czołówce znajduje się także Polska z uprawami ziół na powierzchni ok. 14 tys. ha [Stan i perspektywy... 2012]

Ze względu na różnicowane wymagania klimatyczne i siedliskowe różne odmiany roślin zielarskich mogą być uprawiane praktycznie we wszystkich regionach Polski. Niemniej w odniesieniu do ogólnej powierzchni zasiewów uprawa ziół w Polsce stanowi niewielki odsetek produkcji roślinnej (tab. 1).

Tabela 1. Struktura uprawy ziół w Polsce
Table 1. Structure of herb plantation in Poland

Wyszczególnienie/Specification	Rok/Year						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Powierzchnia uprawy ziół/ <i>Herb plantation [ha]</i>	20 329	21 601	14 744	13 999	14 254	13 979	14 547
Udział w ogólnej powierzchni zasiewów/ <i>Share of total area [%]</i>	0,18	0,19	0,13	0,12	0,12	0,13	0,14

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS

Source: own study based on GUS

¹ Prezentowane wyniki są częścią szerszych badań prowadzonych na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podlaskiego w ramach projektu KSOW *Wsparcie rozwoju zielarstwa w województwie podlaskim*.

Uprawa roślin zielarskich w Polsce jest niewielka, dlatego nie znajduje odzwierciedlenia w zbiorczych danych GUS, dotyczących wyników produkcyjnych rolnictwa. Należy zauważyć jednocześnie, że po 2006 r. nastąpił wyraźny spadek powierzchni uprawy ziół. Ze względu na relatywnie krótki okres wzrostu zainteresowania uprawą tych roślin po 2010 r., trudno jest jednoznacznie określić, czy wzrost udziału powierzchni uprawy ziół w ogólnej powierzchni zasiewów ma charakter trwały.

Według danych GUS z 2011 r., skup ziół z upraw polowych w Polsce wyniósł 10,3 tys. t (0,4% ogółem skupionych produktów roślinnych), a ich wartość oszacowano na około 69,7 mln zł (0,4% wartości skupu produktów roślinnych ogółem). Surowiec zielarski pochodzi także ze stanowisk naturalnych i szacuje się, że całkowita produkcja wyjściowych suchych surowców zielarskich w Polsce oceniana jest na około 30 tys. t [Angielczyk 2003].

W województwie podlaskim, które charakteryzuje się sprzyjającymi warunkami do uprawy ziół (nieskażone środowisko przyrodnicze, niewielki poziom przedsiębiorczości mieszkańców wsi, skutkujący niekorzystną sytuacją dochodową rolników) [Kupiec 2006] zainteresowanie uprawą ziół jest niewielkie. Powierzchnia ich zasiewów stanowi zaledwie 0,02% powierzchni zasianej ogółem w 2011 r. (o wiele mniej niż w kraju) [Strategia rozwoju... 2013].

Uprawa i przetwórstwo ziół w najbliższym czasie stworzą korzystne warunki rozwoju dla wielu podmiotów przetwarzających te produkty. Wynikać to może m.in. z promowania zdrowego stylu życia oraz konieczności wspierania ochrony środowiska we wszystkich aspektach życia gospodarczego w krajach UE. W związku z tym podjęto badania w celu identyfikacji potencjału produkcyjnego zielarstwa w województwie podlaskim po stronie przetwórców ziół i oceny możliwości jego zwiększenia.

Material i metodyka badań

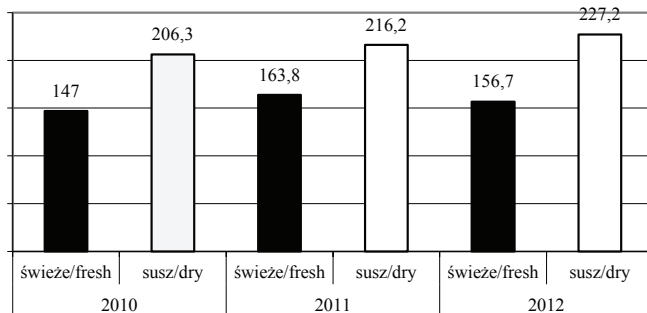
Na terenie województwa podlaskiego funkcjonuje kilka podmiotów zajmujących się w różnej skali skupem i przetwórstwem ziół, m.in. Bratek, Dary Natury, Eko Herba, Eko Natura, Herbapol, Runo, Szarłat. Aby zidentyfikować możliwości rozwoju tej sfery aktywności gospodarczej w tym rejonie kraju, przeprowadzono badanie metodą ankietową oraz wywiad osobisty w trzech przedsiębiorstwach mających dominującą pozycję w zakresie skupu i przetwórstwa surowca zielarskiego².

Kwestionariusz badawczy zawierał 24 pytania i miał za zadanie określenie potencjału badanych przedsiębiorstw w dziedzinie skupu oraz sprzedaży ziół na rynkach krajowych i zagranicznych. Istotną częścią badania było również określenie możliwości i zakresu współpracy producentów i przetwórców ziół w celu zwiększenia potencjału produkcyjnego.

Wyniki badań podmiotów zajmujących się przetwórstwem ziół

Większość badanych firm przetwórczych bazuje przede wszystkim na surowcu pozyskiwanym z siedlisk naturalnych i ten sposób pozyskiwania ziół, zdaniem przedsiębiorców, w najbliższych

tys. t/thous. t

Rysunek 1. Wielkość skupu ziół w badanych podmiotach w latach 2010-2012

Figure 1. Purchase size of the herbs in the studied subjects in the years 2010-2012

Źródło: opracowanie własne
Source: own study

² Nie wszyscy przetwórcy wyrazili zgodę na przeprowadzenie badania. Ponadto część przetwórców, pomimo zadeklarowanego przetwórstwa ziół, faktycznie przetwarza głównie zboża (Szarłat) lub też zajmuje się konfekcjonowaniem gotowych ziół, co nie spełniało kryteriów przyjętych w badaniu.

latach będzie miał udział malejący z uwagi na coraz wyższy wiek zbieraczy dostarczających zioła do punktów skupu. Z punktu widzenia możliwości produkcyjnych przetwórców ziół jest to zjawisko bardzo niepokojące, zważywszy na stosunkowo małe zainteresowanie uprawą ziół wśród rolników. Ograniczenie bazy surowcowej będzie skutkowało zmniejszeniem potencjału produkcyjnego istniejących przedsiębiorstw.

Badane przedsiębiorstwa mają już ugruntowaną pozycję na rynku zielarskim, gdyż funkcjonują od lat 90. ubiegłego wieku i jak określają ich kierownicy – są w dobrej i zdecydowanie dobrej sytuacji finansowej. Ponadto, podkreślić należy, iż wszystkie badane jednostki są wyposażone w suszarnie ziół, rozdrabniacze, powierzchnie magazynowe, a jedna z firm ma także własne laboratorium.

Przedsiębiorstwa przetwórcze często skupują zioła w stanie świeżym i poddają suszeniu we własnym zakresie. W związku z tym moce przerobowe posiadanych suszarni są w pełni wykorzystywane. Jednocześnie kierownicy badanych przedsiębiorstw zapewnili, że byłoby w stanie skupować większe ilości ziół. Zasadniczą przyczynę niewykorzystania mocy przerobowych przedsiębiorcy upatrywali w braku surowca, niewłaściwej jego jakości oraz ograniczonej możliwości finansowania zakupów i w mniejszym stopniu, w braku stałych umów z odbiorcami produktów zielarskich.

Zioła do przerobu pozyskiwane są z uprawy i sezonowo ze zbioru w stanie naturalnym przez osoby, często w wieku poprodukcyjnym, dla których jest to ważny sposób poprawy ich sytuacji dochodowej. W strukturze skupu badanych przedsiębiorstw dominują zioła zbierane z siedlisk naturalnych i stanowią od 20 do 60%. Wśród ziół pozyskiwanych ze stanu naturalnego dominują kwiaty i owoce czarnego bzu, owoce jarzębiny, kora dębu, kwiat lipy i liście brzozy.

W ostatnich trzech latach odnotowano wzrost wielkości skupu ziół suszonych (rys. 1). Poziom skupu ziół świeżych był prawie niezmienny. Nieznaczny jego wzrost w 2011 r. wynikał prawdopodobnie z korzystniejszych warunków pogodowych i wyższej aktywności zbieraczy.

W skupie w każdym z analizowanych lat znaczny udział stanowiły zioła w postaci suszu. Wielkość ich skupu przekracza o 30-45% ilość skupionych ziół świeżych. W strukturze skupu ziół świeżych

Tabela 2. Struktura skupu ziół świeżych w 2012 r.
Table 2. Purchase structure of the fresh herbs in 2012

Wyszczególnienie/Specification	Struktura skupu/ Structure of purchase [%]
Owoc bzu czarnego/Common elder fruit	38,9
Kwiat bzu czarnego/Common elder flower	11,6
Róża/Rose fruit	10,5
Mniszek korzeń/Dandelion root	8,4
Owoc głogu/Common hawthorn fruit	7,5
Wierzbowica ziele/Willow herb	4,3
Glistnik ziele/Celandine herb	3,6
Malina/Raspberry	3,2
Ziele dziurawca/Herb of the St John's wort	2,4
Liść pokrzywy/Nettle leaf	1,5
Jarzębina owoc/Rowan fruit	1,4
Tatarak/Calamus	1,3
Pozostałe/Others	5,4
Skup ogółem/Total purchase	100,0

Źródło: opracowanie własne
Source: own study

Tabela 3. Struktura skupu ziół suszonych w 2012 r.
Table 3. Purchase structure of the dry herbs in 2012

Wyszczególnienie/Specification	Udział w całości skupu/ Share in purchase [%]
Liść pokrzywy/Nettle leaf	24,6
Ziele skrzypu/Herb of the creak	18,9
Mięta ziele/Mint herb	15,0
Mniszek korzeń/Dandelion root	11,0
Kora dębu/Birch bark	8,5
Kłaczce perzu/Couch grass root-stock	6,2
Wierzbowica/Willow herb	4,5
Ziele dziurawca/Herb of the St John's wort	4,2
Liść brzozy/Common birch leaf	1,7
Pozostałe/Others	5,4
Skup ogółem/Total purchase	100,0

Źródło: opracowanie własne
Source: own study

podkreślić należy dominującą pozycję bzu czarnego (tab. 2).

Zioła świeże dominujące w skupie w 2012 r. pochodziły z siedlisk naturalnych. Ich uprawa polowa wiąże się ze stosunkowo długim cyklem produkcyjnym, natomiast w stanie naturalnym występowanie bzu czarnego, róży, mniszka i głogu jest jeszcze dość pospolite.

W strukturze skupu ziół suszonych dominowały rośliny, które stosunkowo łatwo poddają się procesowi suszenia (tab. 3). Należy zaznaczyć, iż wszystkie badane przedsiębiorstwa prowadziły współpracę z plantatorami ziół w zakresie doradztwa produkcyjnego, suszenia i kontraktacji oraz ewentualnego dostarczania nasion ziół do uprawy.

Sprzedaż na rynku krajowym (szanse i ograniczenia)

W 67% analizowanych przetwórci ziół dominowała krajowa sprzedaż produktów. Odbiorcami były przede wszystkim przedsiębiorstwa spożywcze, które miały 65,3% udziału w sprzedaży i firmy farmaceutyczne – 34% sprzedaży ogółem na rynek krajowy. Krajowy sektor kosmetyczny w niewielkim stopniu był jednak zainteresowany zakupem podlaskiego surowca zielarskiego. Sprzedaż produktów zielarskich firmom kosmetycznym stanowił niespełna 1% sprzedaży ogółem.

Opinie respondentów – przetwórców dotyczące oceny kształtowania się popytu na zioła w ostatnich latach nie były zgodne. Część badanych uważała, że w latach 2010-2012 popyt wzrastał, jednakże można było również spotkać opinie przeciwstawne. Prawdopodobnie wynikało to ze zróżnicowania popytu na odmiennych rynkach, na których działali przetwórcy ziół. Potwierdza to opinia przedsiębiorstw o przewidywaniach co do przyszłości tego rynku. Niektórzy badani stwierdzili, że krajowy popyt na zioła w najbliższych latach nie zmieni się, pozostali zaś dostrzegali symptomy pozwalające oczekiwać, że popyt krajowy na zioła wzrośnie. Takie przewidywania należy uznać za optymistyczne, bowiem żadna odpowiedź przetwórców nie wskazywała na spadek popytu.

Sprzedaż za granicę – szanse i ograniczenia

Przetwórców podzielono na dwie grupy ze względu na różny udział w sprzedaży ziół za granicę. Jedno z ankietowanych przedsiębiorstw większość swojej produkcji sprzedawało na rynki zagraniczne (od 50-70% całej produkcji). W pozostałych przypadkach sprzedaż zagraniczna była niewielka i stanowiła poniżej 30% wytworzonej produkcji. Podobnie jak w przypadku sprzedaży krajowej, głównymi odbiorcami produktów zielarskich były przedsiębiorstwa spożywcze, które wykorzystywały zioła do produkcji przypraw lub jako przyprawy do produktów żywnościowych (45% całkowitej sprzedaży ziół za granicę).

Wyższy niż w kraju był odsetek sprzedaży dla firm farmaceutycznych i kosmetycznych – odpowiednio 41,7 i 11,7% sprzedaży zagranicznej. Świadczy to o tym, że podlaskie zioła cieszą się zaufaniem odbiorców z zagranicy, a ci są zainteresowani wykorzystaniem ich w produkcji farmaceutyków i kosmetyków. Nadmienić należy, iż firmy z tych branż w szczególny sposób dbają o jakość swoich produktów. Ich zainteresowanie podlaskimi ziołami dowodzi zatem wysokiej jakości surowca i stanowi przesłankę rozwijania produkcji ziół na Podlasiu. Odbiorcami zagranicznymi są głównie kraje europejskie: Niemcy, Czechy, Dania, Belgia, Kraje Bałtyckie, Francja, ale eksport ziół jest także realizowany do USA.

Popyt zagraniczny na zioła w opinii jednego z ankietowanych w ostatnich latach wzrósł, dwaj pozostali stwierdzili, że nie ulegał on istotnym zmianom. Odwrotne relacje były w przypadku przewidywań przetwórców odnośnie popytu zagranicznego na zioła. Jeden z nich uważał, że zainteresowanie nabywców zagranicznych polskimi ziołami nie ulegnie zmianie, pozostali byli zdania, że popyt wzrośnie. Można uznać, iż te przewidywania rokuja pomyślnie dla eksportu podlaskich ziół na rynki zachodniej Europy i USA. Jednak postrzeganie przyszłości zielarstwa w Polsce przez ankietowanych jest mniej optymistyczne. Tylko jeden z nich uważał, że zielarstwo będzie się rozwijało. Dwóch przetwórców było zdania, że na tym rynku nastąpi stagnacja. Z jednej strony przetwórcy oceniali optymistycznie możliwości rozwoju rynków krajowych, w szczególności zagranicznych, z drugiej zaś strony, pojawiały się obawy o rozwój zielarstwa jako

dziedziny aktywności gospodarczej. W ostatnich latach zaobserwowano intensywny proces wypadania dostawców ziół zbierających je w stanie naturalnym. Są to osoby coraz starsze, które ze względu na wiek rezygnują z tego typu aktywności. Niestety, ich miejsca nie wypełniają młode osoby. Wpływ na to miały dwa główne czynniki. Po pierwsze, obszary wiejskie charakteryzują się bardzo znacznymi procesami depopulacyjnymi w postaci znacznego odpływu młodzieży do miast. Po drugie, osoby, które pozostały na wsi nie są zainteresowane zbieractwem ziół, gdyż poprawa materialnych warunków życia wiejskich rodzin nie wymusza tego typu postaw proaktywnościowych [Szafranec 2012].

Podsumowanie

Przeprowadzone badania dotyczące uprawy i przetwórstwa ziół w województwie podlaskim wprawdzie nie są reprezentatywne dla całego kraju, ale pozwalają na wyciągnięcie wniosków odnośnie tej sfery aktywności i jej przyszłości w skali województwa podlaskiego.

Wyniki badań wskazały, że zapotrzebowanie rynku na zioła wzrasta. Świadczy o tym rosnąca w ostatnich trzech latach wielkość skupu, szczególnie ziół w postaci suszu. Czołowi przetwórcy surowca zielarskiego w województwie byli zainteresowani wzrostem produkcji, jednak narzekali na brak surowca lub jego niską jakość, wynikającą częstokroć z błędów technologicznych w procesie suszenia w warunkach naturalnych.

Istotna część produkcji ziół w województwie podlaskim trafiała na rynki międzynarodowe, poza krajami Europy także do USA. Zainteresowane ziołami były przede wszystkim firmy spożywcze i farmaceutyczne. Przetwórcy ziół w województwie podlaskim nie przewidywali spadku popytu zarówno krajowego, jak i zagranicznego na produkty zielarskie. Niektórzy z nich – na podstawie dotychczasowych doświadczeń – byli przekonani, że popyt wzrośnie. Stanowiąc to zatem może istotną przesłankę do zwiększania produkcji ziół i upowszechniania tego typu działalności wśród podlaskich rolników.

Literatura

- Angielczyk M. 2003: *Możliwości uprawy i wykorzystania ziół w warunkach województwa podlaskiego*, Wojewódzki Podlaski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Szepietowie, Szepietowo.
- Stan i perspektywy rozwoju upraw zielarskich oraz kierunki ich wykorzystania. 2012: Instytut Roślin i Przetworów Zielarskich, Polski Komitet Zielarski, www.zodr.pl/download/technologie/rynekzio.pdf, dostęp 3.12.2012 r.
- Strategia rozwoju województwa podlaskiego do roku 2020, www.mrr.gov.pl/rozwoj_regionalny/poziom_regionalny/strategia_rozwoju_polski_wschodniej_do_2020/dokumenty/Documents/0b3709814cff4877a7f-2f23ad3fa2745Kupiec.pdf, dostęp 4.02.2013 r.
- Szafranec K. 2012: *Szanse życiowe wiejskiej młodzieży*, [W:] J. Wilkin, I. Nurzyńska (red.), *Polska wieś 2012, Raport o stanie wsi*, Wyd. Naukowe SCHOLAR, Warszawa.

Summary

In the last years herbs as plants about medicinal and nutritious greatest values are gaining more and more great popularity. Their world production only for pharmaceutical purposes is estimated on the yearly level an about 0.5 mln of tons. In Poland the cultivation of herbs includes the area of about 14 thousand ha, what is giving us the leading position in Europe. Therefore an identification of the production potential was an aim of undertaken examinations in the podlaskie province on the side of the possibilities of the production increase. Unfortunately podlaskie province in spite of the high natural condition and relatively large employment surpluses possibilities of the herbs production didn't plant the herbs.

Adres do korespondencji
dr hab. Adam Sadowski, prof. UwB
dr hab. Mirosława Kozłowska-Burdziak, prof. UwB
Wydział Ekonomii i Zarządzania
Uniwersytet w Białymstoku
ul. Warszawska 63, 15-062 Białystok
e-mail: adamsad@poczta.onet.pl